

Dede Korkut Kitabı'ndaki Kadın Karakter ve Tipler

Anlatma Adı	İdeal Eş ve Anne Karakter ve Tipler	İdeal Sevgili Karakter ve Tipler	Yardımcı Karakter ve Tipler	Hain Karakterler
1. Dürse Han Oğlu	Dürse Han'ın eşi ve Bogaç Han'ın annesi	XXX	Kırık ince belli kız	XXX
2. Salur Kazan'ın Evinin Yağınalmaması	Burta Hatun: Kazan Han'ın eşi ve Uruz Bey'in annesi	XXX	a. Dilber Kalır kızları b. Kırık ince belli kız	XXX
3. Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek	Bay Bör'ün eşi ve Beyrek'in annesi	Bani Çiçek: Bay Bilen'in kızı ve Bamsı Beyrek'in nişanlısı.	a. Bayburt Teklununun kızı. b. Beyrek'in kız kardeşleri c. Bogazca Faima ç. Kısırcı Yenge	XXX
4. Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Eşir Olması	Burta Hatun: Kazan Han'ın eşi ve Uruz	XXX	Dokuz kara gözlu kız.	XXX
5. Durna Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı	Deli Dumrul'un eşi Deli Dumrul'un annesi	XXX	Türkmen kızları	XXX
6. Kanğıl Koca Oğlu Kan Turalı Destanı	annesi	Selcen Hatun Trabzon tekturunun kızı ve Kan Turalı'nın sevgilisidir.	XXX	XXX
7. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı	XXX	XXX	XXX	XXX
8. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan	Peri Kızı: Tepegöz'ü doğuran kadın Oğlunu kurtarmaya çalışan bir anne.	XXX	Dadı: Basat'ı emziren kadın	XXX
9. Begül Oğlu Erine Destanı	Begül'ün eşi	XXX	XXX	XXX
10. Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı.	Segrek'in annesi Segrek'in evlendiği kız	XXX	XXX	XXX
11. Salur Kazan'ın Eşir olup, Oğlu Uruz'ın Çıkardığı Destan	Burta Hatun: Uruz'un annesi.	XXX	Toman Teklunun karsısı.	XXX
12. İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Ası Olması ve Beyrek'in	XXX	XXX	XXX	XXX

DEDE KORKUT HİKÂYESLERİNDE TİPLER*

Ülkü ELİUZ**

Sanatın temel amacı, insana has duygu, bilgi ve fikir birliğini estetik ölçüler içerisinde yeniden kurmak ve gelecek zamanlara taşımaktır. Vasili Kandinski'nin ifadesiyle sanatın ve sanatçının görevi, "insan kalbının derinine ışık göndermek"tir. Sanat eseri, yaşayan ve etkileyen zihinsel bir dünyadır.

Bütün edebî eserlerde, eserin merkezi insan unsurudur. Edebî eser, "kişiler sistemi" üzerine bina edilmiş estetik, mitik, evrensel bir izdüşümdür. Metnin arka planındaki derin sistemleri çözümlenebilmek için insanı irdelemek ve eserde insanın ve insanlık tarihinin örtüşen niteliklerini tahlil etmek gerekir. Toplumsal bir değerler kişileşmesi, bir değer yoğunluğunun insanlaşması olan tip sözcüğü, anlatma esasına bağlı edebî eserlerin en asıl unsurlarından biridir. Yoğunluk kazanan değer, nitelik, ölçü tipin genel karakterlerini belirleyen anlam yüklü özellikler bütünüdür. "Edebî eserlerin anlatılan" olan ve "ayrıncı niteliğe sahip sayılan" tipler, edebî eserin zenginleştirilmesi ve geliştirilmesine hizmet ederler.

Dede Korkut Hikâyelerinin kişileri, konar – göçer karakterli bir toplumun ihtiyaç duyduğu oranda, ruhsal ve fiziksel güç bakımından üstün özelliklere sahiptirler. Destanı özellikler taşırlar ve kahramanlık ruhu ile donatılmışlardır. Bozkr hayalının biçimlendirdiği sert mizaçlı, doğru sözlü, mert tavırlı, cesur kişilerdir. Hepsinin erkek olması, toplumun fizik güce – kuvvetli insanlara duyduğu ihtiyacın doğal bir sonucudur.

Hikâyelerdeki baş kişiler, eser boyunca içten ve kendiliğinden daha doğru-

(*) Bu çalışmada meın alıntılan Muhtarrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, TDK Yay., Ank., 1997 adlı kitapları alınmıştır.

(**) Dr., Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Araştırma Görevlisi, Elazığ.

1 Vasili Kandinski, *Sanatta Zihinsel Üstüne* (Çev. Tevfik Turan), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1993, s. 24.

2 Mehmet Tekin, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, Selçuk Univ. Ede. Fak. Yay., Konya 1989, s. 19.

3 Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-3 Tıp Tahlilleri*, Dergah Yay., İstanbul, 1997.

Kürşat Hocay
Edebiyat

ru bir ifadeyle beklendiği şekilde olması gereken bir değişim sürecinden geçerek. Doğanın saf, bozulmamış gücünü ve soylu değerlerini bir insan olarak kişiliğiyle temsil eden bir ölkü değer durumundadırlar. Göçebe hayatı düzenleyen ana faktör bizzat doğanın kendisidir. Yaşam anlayışının ve kişiliğinin oluşmasını sağlayan doğa, yorucu ve yıpratıcı yapısını göçebe insana da aktarır. Doğa-insan ayrışması ve bütünleşmesi eserde önem taşıyan bir unsurdur. Eserin gizli yazarı / yaratıcısı doğa tarafından "ham, gelişmemiş, geliştirilmemiş biopsişik çekimlerle donatılmış" olan insanın doğadan ayrı tutulamayacağına bilincindedir. Zira insanın bütün yaşamı, doğanın ona verdiği yeteneklerin geliştirilmesi ile mümkündür. Doğa şartlarının sertliği ve zorluğu, çevre topluluklarla mücadele, göçebe Oğuz'u savaşı, mücadelecilik, akıncı ruhlulu, sert ve hareketli bir birey haline getirir. Bu nedenle yaşamının en önemli değeri, yaşama teminatı, var olma sembolü fizik yani maddi güçtür. Doğruluk, cömertlik, zayıf-düşküne yardım etmek, sevgiye – dostluğa – arkadaşlığa önem vermek, kahraman olmak, iyi ve dürüst olmak ve topluluk olarak sürekli bir dinamizm içinde olmak hep bu sembol etrafında şekillenir. Alı göçebe psikolojisinde, hayatı avcılık ve akıncılık ile geçen bu toplumun insanda aradığı en büyük meziyet "erlik erdem" yani kuvvet ve cesarettir. Göçebe için erdem ailesine, aşiretine bağlılık ve kahramanlıktır. Bütün bu niteliklere sahip olmadan toplumda bir değer ve yer kazanmak mümkün değildir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde çocuk – ergen kimliğinde erişkin – olgun – büyümüş erkek kimliğe geçişinde, yani bilinçlenme sürecinde; bireyselleşme, özdeşleşme, özgünleşme ve kendi içinde bütünleşme aşamalarını yaşar. Bireyselleşme sürecinde yol alırken, birey kendi bireysel mitini de oluşturmaktadır. Kahraman çocukluktan gençliğe, gençlikten bilinçlenmeye ve olgunluğa doğru bir yolculuk yapar. Bu yolculuk Türklük değerlerini temsil eden değer ve boyutlu tiplerini yaratır. Bu kişiler göçebe insanın "archetype"ni temsil ederler.

"Değişmez olanın ya da yüzeysel farklılıklar arasındaki değişmez öğelerin araştırılması"⁵ gayesi ile Dede Korkut Kitabı'ndaki oniki hikâyenin tahlil ve değerlendirmesi yapıldığında evrensel değer ve mesajların taşıyıcısı durum

5 Takiyetin Mengüşözü. *İnsan ve Hayvan Dünya ve Çevre*. İst. Üniv. Edb. Fak. Yay. İst. 1979, s. 64.

6 Claude Lévi Strauss. *Mit ve Anlam* (Çev. Sen Sür – Selahattin Erkanlı), Alan Yay. İst.

munda olan tipler belirginleşmeye başlar. Anlatma esasına bağlı edebî eserlerin geçerli, gerekli ve orijinal olmasını sağlayan "orijinal tip yaratma" özelliği Dede Korkut Hikâyeleri'nde en üst yansımaları bulur.

Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki tipleri şu şekilde değerlendirebiliriz:

1- Ölkücü (Tematik gücü temsil eden) Tipler

a) Alp Tipi

b) Ulu Kişi Tipi

2- Yozlaşmayı Temsil Eden Tipler

a) Yozlaşmayı Kalıtsal Olarak Devam Ettiren Tipler

b) Toplumsal Sürecin Yozlaştırdığı Tipler

1. Ölkücü Tipler

Ölkü değerleri, benimsenmiş kıymet hükümlerini, yüksek idealist normları ve ahlaki normları savunan; soylu amaç ve istekler için her türlü fedakârlığı göze alan tiplere ölkücü tipler denir.

Ölkücü tipler, genellikle boyutlu karakterlerden oluşurlar. İç derinlikleri vardır, hayata topluma ve olaylara geniş bir perspektiften bakarlardı. Fikrî ve duygusal hayatları değişime uğramaya uygundur. Bu insanlar kendilerini topluma ve inandıkları değerlere adanmış ve bu uğurda her türlü mücadeleden çekinmezler. Ölkücü tipin her eyleminde en önemli amacı ve var oluş nedeni, "kendi imgesini açığa vurmaktır".⁶

Tematik gücü temsil eden bu kişiler tutkulu ve fedakâr tiplerdir. İnandıkları değerler ve sevdikleri insanlar için her türlü fedakârlığı yaparlardı. Toplumun, çevrenin, engellerin çengeline takılır, pek çok sıkıntı, mihnet ve çile çekerler. Oldukça dinamik ve azimli olan bu tipler esir olurlar, bedbaht olurlar. Bu mahrumiyet dönemi, onların duygusal bakımdan boyut kazanması için bir geçiş süreci olur. Canını feda edecek dereceye ulaşan tutkuları, eserlerin ana temasını oluşturur. Toplumun çıkarı olacağına inandıkları düşünceler ve olaylar uğruna her şeyi göze alırlar. Maddî zenginlikleri önemsemeyen bu tipler, sağlam bir kişiliğe ve ahlaki yapıya sahiptirler. Kendilerinden, bildiklerinden ve istediklerinden emindirlir, kararlıdırlar. En zor anlarda bile asla bira-kıp gitmeyi, ihanet etmeyi düşünmezler, ümitsizliğe kapılmazlar. Yaşama her an yeniden başlayabilecek güçlü bir ruh yapıları vardır. Samimi ve içten tavırları ile tematik güce bağlı değerlere yönelik mesajlar taşırlar.

a) Alp tipi

Zamanı aşan boyutuyla, Dede Korkut Hikâyelerinin en belirgin ve en önemli tipi alp tipidir. Kişilikleri ve davranışları ile bir ülkenin peşinde olan alpler, kişisel tutkuların üstünde topluma mal olmuş kişilerdir. Oğuz soyunun gururunu sezen ve anlayan destan kahramanı, kendi üzerine düşen vaziyeti kutsal bir değer halinde yerine getirir, ülkenin peşinde bir hamur gibi şekillenir.

Alpler, hareketli sosyal yaşamın zorunlu bir sonucu olarak hareket unsurunun esas alındığı güçlü, erlik duygusu dediğimiz değerlerle bütünleşirler. Böylece, toplumsal değerlerin kontrolündeki güçlü temsil eden insan haline döndürülür. "Dede Korkut'un yasattığı kişiler ise, Türk düşüncesinin eseri olan alp tipidir"⁹. Birinci hikâyedeki Boğaç, fiziksel ve aklı güçlü bakımından alp tipinin örneklerindendir. O, değerlerden gelen 'olması gerek sesi'ni, yani Dede Korkut'u dinler ve bütün hayatını mantığı ile düzenler. Milik özelliklere de sahip olan Boğaç, fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden inceden inceye işlenmiş tiptir.

İkinci hikâyedeki Karaçuk Çoban, beyi ve yurdu uğruna canını, canı kadar sevdiği kardeşlerini ve bütün varlığını feda etmeye hazırdır. Salur Kazan'ın çobanı olarak tanınan bu güçlü alp cesaretin, gücün, yenilmezliğin, vefanın, sadakatin simgesidir. Derin ve yoğun duygularla bağlı olduğu beyi Salur Kazan'ın ve sahip olduklarının tehlikede olduğu aynı sırada, onun gibi ve onunla aynı anda "kara kaygulu vakıa" göstererek bağlılığını yansıtan ilk işareti vermiş olur. Bu rüya üzerine tedbirler alır, hazırlık yapar. Sonuna kadar destek olduğu Salur Kazan'a bağlılığı konusunda sınıanır. Karaçuk Çoban, yurduunu, beyinin emareti olan hayvanları korumak için iki kardeşıyla birlikte büyük ve zahmetli bir mücadele verir. Bu mücadelede iki kardeşinin kaybına rağmen başarıyla çıkar. Onun önünde durulmaz gücü ve yenilmez bileği kardeş acısıyla daha da gelişir. Düşmandan hem kendinin hem de Salur Kazan'ın intikamını almak zorunda olduğunu hisseder.

Bu kişi fiziksel olduğu kadar, ruhsal açıdan da derin bir kişiliğe sahiptir. O, bir halkın öz gücünü sembolize eder. Mücadelesi uğruna geri çekilme, vazgeçme, kaçma, yılma gibi davranışları düşünmez bile. Bir an, tereddüt geçiren ve ümitsizliğe kapılan Salur Kazan'ın karşısında o dimdik, sarsılmaz ve boyutlu bir tip olarak durur. Salur Kazan, onun varlığının kendisine gölge ola-

cağını düşünür. Karaçuk Çobanı ağaca bağlar ve yalnız başına kâfirin üzerine yürür. Karaçuk Çoban ağacı kökünden söker ve beyinin arkasından gider, bağlandığı ağacı da düşmana doğru ilerleyen beyinin faydasına kullanmayı düşündüğünü söyler. Bütün bu davranışları onun derinleşen ve gelişen bir kişilik olduğunu gösterir.

Karaçuk Çoban, hikâyenin baş kahramanı olmamasına rağmen, oniki hikâyenin baş kahramanlarının sahip olduğu bütün özellikleri bünyesinde bulunduran güçlü, sağlam, bir alp tipi olarak Oğuz-İlinin ülkücü insan tipini temsil eder. Baş kahraman Salur Kazan'ı gölgede bırakan nitelikler taşımasına rağmen, baş kahraman olamayışı onun bey ya da bey oğlu olmayışından kaynaklanır. Sosyal statü, hikâyenin ruhu Dede Korkut tarafından baş kişilerin beyler ve beyoğulları arasından seçilmesi eğilimi ile korunur.

Tip yaratma gelenegimizin en iyi ve en mükemmel örneklerinden biri olan Bamsı Beyrek, Dede Korkut Kitabı'nın hem üçüncü (Kam Püre'nün Oğ-İl Bamsı Beyrek Boyu), hem de onikinci hikâyesinin (İç Oğuz Taş Oğuzun Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy) baş kahramanıdır. "Klasik yazı kahramanı"¹⁰ Bamsı Beyrek, mertlik ve kahramanlık sembolüdür; ruhsal ve fiziksel bakımdan üstün özelliklere sahiptir. Güç, azamet ve yenilmezlik gibi ideallerin sunumunda bir vasıladır.

Beyrek'in adı ile onun davranışı arasında kültürel düzlemde ve sembolik bir ilişki vardır; "Davranışına karşılık olarak Beyrek'e "Bamsı" adı veriliyor. Farsça'da bām "gök" demektir, dolayısıyla "bamsı" "göksel" demektir. Anlatkının yaratıcısı Beyrek'in göksel bir yaratık gibi, Tanrı'nın da seveceği bir biçimde davranıldığını anırtıyor."¹¹ Skolasik toplumlarda insanın kendini aşması engellenir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde ise, toplum kişinin kendisini aşmasını, bireyselleşmesini teşvik eder. Toplum bireyden sorumlu bir görev bekler. Görev ve hak bağlılığı vardır; biri olmadan diğeri'nin olması imkânsızdır.

Bamsı Beyrek, kendi olma, var olma yolunda mücadele verirken kendini ispattırmış, aşmış bir insan haline dönüşür. İnsani özellikler taşıyan baş kahramanın etrafında gelişen doğum, gençlik, evlilik, savaş, esaret ve bunlara karşısında alınan tavırlar bireyselleşme serüvenidir. Pay Biçen Bey, Deli Karıgar,

9 Kemal Abdullah, *Gizli Dede Korkut* (Çev. Ali Duyamaz) Ötüken Yay., İstanbul, 1997, s. 65.

10 Scott Kirschner, *Büyük Türk Edebiyatı* (Dokuz Eylül Univ. Edebiyat Fak. Arş. 1991).

Yalañcı oğlu Yaltaçuk ve Bayburt Hısanı Beyi onun çatışma içine girdiği kişiler olarak, hayatının karmaşıklaşmasına sebep olurlar.

Bamsı Beyrek, kâfir kızına evlenmekle ilgili söz verdiğinde değişmezliğinden, isticrarlılığından uzaklaşır. Beyrek tek başına sefere giderek karmaşık bir tip haline gelir; psikolojik olarak rengarenk bir şekilde gelişir. Beyrek azap çeker, iç büyüme yaşar, derine doğru gelişir, böylece manen zenginleşmiş olur. Onun ilk hikâyesindeki hapisten kaçış ile kitabın son hikâyesindeki ölümüne kadar geçirdiği dolambaçlı ve inişli çıkışlı yaşam yolu, bir manevi değişime için çok uygun şartlar hazırlar. Beyrek, üçüncü hikâyede kendi talihî uğrunda mücadele eder; onikinci hikâyede ise, İç Oğuz'un menfaatine ihanet etmediği için hayatını feda etmek zorunda kalır. Beyrek'in hayat, heves, coşkunluk ve inanç dolu gençlik ve yetişkinlik arasında bir karanlık kabus sürer, böylece Beyrek'in felaketi sezdirilir.

Beyrek hissedilen, epik, muazzam, "yaşanmış" bir tiptir; bireyselleşmiştir; yaşamıştır. Mahiyet ve manevî bir yük kazanmıştır. Bahtsız kahraman talih yumağında karışmıştır; kâfirle mücadele, esir düşme, Banu Çiçeği alma mücadelesi, esaretten kurtulma, Yalañcıoğlu Yaltaçuk'u yenme, Dış Oğuz'a karşı çıkma, öldürülme aşamaları onun trajik yaşantısının önemli kesitleridir. Sevinmek, ıstırap çekmek, hissetmek, şahsi görüş ve düşünceye sahip olmak ona gerçek anlamda yaşamak hakkı verir. O, kendisiyle açık ve gizli şekilde ilgili olan insanların talihinden uzak değildir; onlarla talihî bir noktada birleşir, karışır.

Roman karakteri kazanabilecek kadar boyutlu bir alp tipi olan Deli Dumlul, insanın trajikini bütün varlık alanları ile yaşayan / simgeleyen bir kişidir. Dünyanın / yaşamın cazibesini / tatlılığını, insan için yaşamın / canın azizliğini / kutsallığını anlatmada bir araç durumundadır. Deli Dumlul, bilinçlenme sürecindeki bireyin varoluş kavgasını yansıtır. Bütün gücüne, fizikî ve ruhi dayanıklılığına rağmen aslında aciz olan insanı temsil eder. İçinde bulunduğu durumun gerçeklerini bilme, kavrama aşamasında Deli Dumlul insanın zaafılarını sergiler.

Deli Dumlul'un kişiliğinin oluşturduğu bir olay örgüsü gelişmeye başlar. Bireyin kendine özgü kişiliğini yakalamak için onun iç dünyasına yönelmek gerekir. Deli Dumlul çocukluktan gençliğe, gençlikten bilinçlenmeye ve ol-

gunluğa doğru trajik ve zorlu bir yolculuk yapar. Bu aşımaz / geçilmez görülen dış güçler insanın iç dünyasında fırtınalar koparır. Toplumsal düzene karşı bir başkaldırı gösteren birey, karşısında kendisinden daha güçlü bir varlık alanı ile karşılaşır. İnsan-üstü ve doğa-üstü bu varlık alanının mutlak hakimî Tanrı, aracı değer—kişi konumunda olan ise Azrail'dir. Deli Dumlul, maddî varlığa sıkı sıkıya bağlıdır, terkilmeyi düşünmez, çünkü maddî hayatı terk ölumdür. O, Tanrı'ya ve Azrail'e öfkelenir, kızar, bağırır.

Deli Dumlul'un başkaldırısı genel eşkiya kavramını temsil eden tipin işlevini göstermez. Geleneksel ve yazınsal bir figür, haksızlık karşısındaki bireyin kurtarıcı niteliği olarak görünür. Kendini başkaldırmaya mecbur hisseden insan tipidir. Ölçülü ve hesaplı değil coşkulu olan Deli Dumlul, inandığı değerler uğruna mücadeleye hazırdır. Deli Dumlul, Tanrı'ya ve bir çok soyut kavramı kişileştirir. Azrail'i vuruşmağa, savaşmağa davet etmesi, anasının ve babasının öğullarını kurtarmak için mal, davar, yayla vb. maddî değerler vererek bu kişileştirmenin tipik örneklerini verirler. Göçebe insanın düşünce dünyasında Tanrı, tabiat gibi maddî kuvvetin sembolü olur.

Dumlul'un ismindeki "deli" sıfatı, onun felsefî, teolojik yönünü vurgular. Adı olmayan hiçbir şey varolamaz; ad, onu taşıyanın özünü yansıtır; "Ad, bireyin varlığının ayrıntılarını yansıtan bir aynadır. Orta Asya kökenli mit ve masallarda, fizik gücü yüksek, kılıcı keskin, cesur, ama biraz "deli" canlı, saf ya-nıyla her zaman telkine ve kandırılmaya müsait, ruhsal durumu değişkenlik gösteren, dürtüsellliği, kolay öfkelenmesi ile çocuksu çizgilerle betimlenen "yigit"ler sınıfına dahildir.

Deli Dumlul'un erişkenliğe geçiş döneminin sancısını ve kimlik bunalımını yaşayan bir "deli" kanlı prototipidir. Deli Dumlul'un ruhsal doğumu çok tanrılı dizgeden tek tanrılı döneme geçişini öykülemektedir. Ölümle karşılaşan Deli Dumlul, bütünlüğünü bozan bu tehdit karşısında başkaldırır. Sarsıcı bir eylem olan ölüm—insan karşılaşmasında, Allah birliği bozulmasını diye "ceza-landırma" tercihi içine girer. Aracı olarak Azrail kullanılır; "Dumlul'un en ağır suçları "Allah'ı tanınamaması ve kendi insan gücünü abartarak bir nevi Allah'a şirik koşmasıdır." Sonuç Allah'ın gazabıdır. Dumlul'u kurtaracak olan artık yalnızca mutlak güç karşısındaki acizliğini bilmesi ve tövbe etmesidir"¹². Bū-

lün yaşamı "yani" bir yöne doğru akmakta olan Deli Dumrul, kendini "kendini varlığını yenileme"¹⁴ isteğinin bir yansıması olan olaylar dizgesi içinde bulur.

Dumrul'un öyküdeki tek yapıcı eylemi köprü inşaatıdır. Geçiş imleyen köprü, bilincin doğumunu ve bilinçlenmesidir. Yaşam içindeki her türlü geçiş dönemi, yolunu sembolize eder. Kurumuş çayın üstünde oturan Deli Dumrul, yeni bir yaşama geçiş için hazırlık yapar. İç kargaşa ve ruhsal anarşi içindeki Dumrul, sorunu zorbalıkla çözmeye çalışır. O, İslamiyetle geçiş mihiyle özdeşleşen buruk, yenik, endişeli ve şaşkın, ama sonuçta kazançlı bir varoluş tipidir.

b) Ulu kişi tipi

Milîn mekânı Oğuz dünyası, eserde milîn yetkili elçisi ise Dede Korkut'tur. Dede Korkut, Türk kültür tarihindeki "ulu kişi kültürü"nü temsilcisidir. O, milî tam olarak bünyesinde bütünleşiren bir güç merkezidir. Dede Korkut, Oğuz'un koruyucusu, hamisi, ozanı yani şairi, şamanı yani bilicisi, talihini aydınlığa kavuşturan, belalardan koruyan, bir nevi ilk ve son dayanak noktasıdır. O, yetkili bir devlet adamı, bilgin ve kılavuzdur.

"Destanda kendini gösteren Dede Korkut, aysbergin yüzeyde olan, görünen parçasıdır."¹⁵ Dede Korkut Kitabı'nda milî, Dede Korkut adıyla konuşur, varlık bulur. O, eserde milîn ve yazarın "sözünü emanet ettiği"¹⁶ yönlendirici ve kurtarıcı değerler bütününe simgeler. Son derece dinamik, canlı, bütün olayları ve hakimiyeti elinde tutan bu güç, Türk dünyasında çok iyi bilinen, gerçek bir kültür taşıyıcısıdır. "Dede Korkut tipi, diğer Türk elisanelerinde de mevcuttur, yalnız antropomorfik yapıları yerine, halkına ve ulusuna göre başka başka şekiller almıştır. (...) Hepsinde göze çarpan birlik noktası, bu kişilerin Dede, Koca, Hoca oluşlarıdır, bu da bilindiği üzere, ödevin karakterlerindedir."¹⁷ Dede ünvanı, Korkut adı kadar eski değildir. Efsanevi ve milî Korkut'un yaşılığını nitilemek için ada sonradan eklenmiş olmalıdır. Tarihi kaynaklarda ve çeşitli Oğuz rivayetlerinde Korkut veya Korkut Ala şeklinde kullanılması bunu ortaya koyan delillerdir. "Etnesi gün Kül Erki Han büyük bir

toy verdi. Tuman Han'a ait bulunan ve altın sirmalarda bezemiş olan cadır, diğer cadırlarla birlikte kurulmuştu. Kül Erki Han, Korkut'u, bütün Oğuz uyununu, büyükleri ve ileri gelenleri topladı."¹⁸

Türk ulu kişisi, geçiş dönemi elçilerinin temel ve çelişkili özelliğini yani iki ayrı ve zıt kültürün en önemli öncülerinden bir sembol ismidir, aynı zamanda öykülerin objektif anlatıcısıdır ve "meçhul sanatkar hikâyecisi"¹⁹dır. "Anlatıcı bir kurgu metnin, en temel figürüdür. Bir linguistik oluşum olarak karşımıza çıkan anlatıcı, metnin içerisinde iç ve dış anlatıcı gibi temel ayrımları yanındadır, onu görünür kılan metin elemanları vasıtasıyla da daha detaylı olarak tesbit edilebilir."²⁰ Dede Korkut, bu anlatıcılık özelliğini yönlendirici, müşkileri gözücü, birleştirici ve yatıştırıcı nitelikler ile daha da sağlam ve boyutlu bir şekilde düzenler. Olaylara müdahale eden, Oğuz yığıtlarına ve önderlerine öğüt veren bilge, ihtiyar, tecrübeli ve değişmez bir tiptir. Eğitici, yol gösterici bir işlevi vardır. Her zaman duruma, olaylara ve kişilere hakimdir. Dede Korkut, Türkler arasında benzersiz bir yere ve göreve sahip bir ata olarak, insanların alınyazı dışındaki bütün durumlarını yöneten ve düzenleyendir. "Adını ben verdim yaşıyı Tanrı versin" ifadesi, onunla Tanrı'nın yetkilerini ayırma düşüncesinin dışı vurumudur.

Dede Korkut Kitabı'nın içerik planında deneyim – deneyimsizlik zıtlığı üzerine kurulmuştur. Bu ana varyant, çok geniş ve genel bir manzarayı bünyesinde barındırır. İhtiyar deneyimi ve eskiyi, genç ise deneyimsizliği ve yeniyi temsil eder. Eski, bireyin ve toplumunu yeniden bilinçlenme sürecini siyasetleştirir bir imgedir. Yaratıcı potansiyelin kişileşmiş değeri olarak Dede Korkut, "mîsel ve mîstik düşünceyle yetilmiş eski kuşak"²¹tır. O, ihtiyarlık ve deneyim kutbunun; bütün diğer Oğuz ise, gençlik ve deneyimsizlik kutbunun temsilcisi hâlindeyler.

Dede Korkut'un kişiliğinden kopuza bir kuşiyet simniştir. Dede Korkut'un kopuzu, iyiliği, güzel dilekleri, yurt sevgisini, Tanrısal dostluğu yüreklerle işleyen bir bilginin dili gibidir. Oğuz dünyası içinde onun kopuzuna karşı "*Dedem Korkut kopuzu hörmeline*" (s. 231) sözlerinde anlamını bulan aşırı bir saygı ve bağlılık vardır. Bu yönelimin ve ruh halinin oluşumunda, Dede Korkut'un kişi-

14 Mircae Eliade, *Mitlerin Özelikleri* (Çev. Sema Fırat), İst. 1993, s. 78.

15 Ramazan Korkmaz, "Fırat Havzası Folklorunda Hidreleiz Şenlikleri ve Bu Geleniğin Türk Dünyası İçindeki Yeri", TTK, S. 48, Şubat 1989, s. 32.

16 Kemal Abdullâh, a.g.e., s. 139.

17 Şerif Aktaş, *Edebiyatla Üstlup ve Problemleri*, Akçağ Yay., Ank. 1993, s. 156.

18 "Dede Korkut Kitabı", *Ortaçağ Türk Edebiyatı ve Folkloru*, Ankara 1995, s. 20.

19 Orhan Şaik Gökay, *Dede Korkut Kitabı*, Akdağ Basımevi, İst. 1938, s. 18.

20 Pertev Nallı Boralev, *Folklor ve Edebiyat I*, Adam Yay., İst. 1982, s. 85.

21 Vahit Dami, *Anlatıcılar Türhâni*, Akçağ Yay. Ank. 1995, s. 20.

liğinin ve kopuzu efsanevi bir şekilde buluşunun etkisi vardır; "Ölümden, dünyanın bir ucundan kaçarak kurtuluş arayan Korkut, her yerde ve her zaman ölümü görür. Ormanda çürümüş ve yıkılmış ağaç, güneş altında kavruktan bittir, hatta dağlar bile, Korkut'u da aynı sonun beklediğini bildirerek, ona kendilerini bekleyen yıkımı hatırlatır hep. Bütün bunları görerek ve dinleyerek Korkut tek başına çektiği bu acılarda, ilk olarak bir kopuz oymuş, ona teller takmış, üzücü kaygılarını, içini kavuran duygularını belirterek çalmaya başlamış. Kopuzunun çıkardığı seslere bütün ruhunu, bütün yüreğini koymuş. Bu işidilmedik sesler bütün dünyaya yayılmış. Böylece Korkut'un adı kopuzun tellerinde ve insanların gönüllerinde ölümsüz hale gelmiş."²³

Dede Korkut, her hikâyesinin sonunda geleceğin güvencesi olarak gördüğü gençlere seslenir. Devamlılık ve ebedilik dileği içeren bu sesleniş, Dede Korkut'un destan kurma görevinin ifadesiye dönüşmesidir; "Efsanevi kimliğiyle Korkut Ata yani Ulu kişi tipi, tarihî açıdan fikir verebilecek tek destancıdır."²⁴ Hikâyelerin kuruluşundaki genel ölkü, bu iç yapıda bütünleşmiştir.

"Ulu kişi kültürü"²⁵nün temsilcisi olan Dede Korkut, her müşkili çözebilme gücüne sahiptir. O, olayları mutlaka tamamlayan, Oğuz önderlerine yol gösteren bitge kişidir. Oğuz'un talihini aydınlığa kavuşturan Dede Korkut, sabit ve değişmez bir yerde durur. Dinamik, canlı bir kuvvettir. "Kültürel Ata"²⁶ olarak hem öykülerin anlatıcısıdır, hem de geçiş dönemi elçisi olarak öncü olma vasfının sembol ismidir. Dede Korkut, Oğuz dünyasına ait gerçekleri yansıtır.

Türklerin Şaman ve Kam geleneginin devamını hatırlatan Korkut Ata profili, yaşlı, töreleri yürüten tabiat üstü ve tabiat olayları arasındaki ilişkileri düzenleyen bir tiptir, erenler tipidir. Dede Korkut, aynı zamanda çok cesur, gözüpek, ok alan, mızrak savuran, kılıç çalan bir yigittir. O, hem maddî hem de manevî alanlardaki yığılıklarıyla alperen tipinin Türk kültüründeki ilk temsilcisidir ve örneğidir. Dede Korkut akıl, maneviyat, ululuk yönleri ile sosyo-psikolojik niteliklerin temsilcisidir. Maddî gücün manevî güç ile bütünleştiği ulu kişi, bir simge değeridir. 295 yıl yaşadığı efsane hâlinde söylenen Dede Korkut'un ozanlık sıfatı da vardır. Bütün hikâyelerin sonunda ortaya çıkarak "boy boylar, soy soylar, şadlık çalar". Gazi erenlerin başına gelenleri an-

23 Adnan Binyazar, *Dede Korkut*, Cem Yay., İstanbul, 1991, s. 12.

24 Dursun Yüctürk, *Türk Bilgi*, Akçağ Yay., Ankara, 1998, s. 152.

25 *Orman ve Köpek*, s. 10.

latarak, dua eder. Dede Korkut Hikâyeleri, onun "şahsi ve gizli mitolojisi"²⁷ etrafında şekillenir.

2. Yozlaşmayı temsil eden tipler

Yozlaşma; bozulma, kopma, ayrılma, uzaklaşma ve olumsuz değişmeyi içine alan anlam yüklü bir süreçtir. Bireyden çevreye, çevreden dünyaya, dünyadan bütün evrene doğru gelişen bu olumsuz silsilenin başlaması, kaçınılmaz bir yıkım devresini işaret eder. Yok edici girdap halinde özelden genele-doğru çürüme ve çürümenin olumsuz yansımaları elki gösterir.

Dede Korkut Hikâyelerinde yozlaşmış tipler, oniki hikâyedeki kahramanların sayısı, taşıdıkları nitelikler ve değerler gözönüne alındığında sayıca az oldukları görülür. Yozlaşmayı temsil eden tipleri iki ana başlık altında inceleyebiliriz:

a) Yozlaşmayı Kalıtsal Olarak Devam Ettirenler

b) Toplumsal Sürecin Yozlaştırdığı Tipler

a) Yozlaşmayı kalıtsal olarak devam ettirenler

İnsan fenomenini varlık determinasyonundan uzaklaşması ve değerlerden gelen olması gerek sesine duyarsızlaşması düzünün bozulmasına sebep olur. Tepegöz hikâyesi, yozlaşan, kendi değerlerine yabancılaşan bireyin dünyayı kendine ve bütün insanlara zindan edişinin metne dönüşmesidir. Tepegöz'ün babası Konur Koca Sarı Çoban, değerlerden gelen sese duyarsız kalır. İnsanın çevresini "dünya yapma"²⁸ yetisini, olumsuz bir yönelimle çevrenin / dünyanın kirletilmesi biçiminde kullanır. Onun bu duyarsız tercihi ile kâinatın en saygı değer varlığı olan insan kendi varlık alanını kendi eliyle bir yikima sürüklemiş ve tehlikeye atmış olur. Bu hikâye, "ilkel ve olgunlaşmamış düşünce"²⁹ olarak tanımlanan mitolojik unsurların ve masalsi yönlerin, tarihi yönünde ağırlık kazandığı tek Oğuz destanıdır.

Doğa ihlali evrensel bir suçtur. Doğa kendisine yapılan kasti davranışın intikamının engel tanımaz bir varlık alanı ile gerçekleştiriyor. Düzenden kaos girdabına doğru hızla sürüklenen çevre, bireyin yozlaşmasının kalıtsal etkileri içine girer. Tepegöz, kirletilmiş doğanın / çevrenin dünyaya dönük yüzüdür. Onun sebebi olduğu bütün felaketlerin sebebi, varlık bulma şekli ile açıklanabilecek gizli öğelerle yüküdür. Tepegöz, potansiyel bir tehlike haline dönüşen

kalıtsal bir taşıyıcıdır. Doğanın kirlenme sürecini doğurduğu bu tip, toplumsal çüüme ile karşı karşıya kalmış bireysel ve evrensel imgelelerin, yozlaşma sürecinin acı ve kabul edilemez sonuçlarının ulğıdır.

Tepegöz'ün doğurucu ana nieliğı taşıyan mağarada doğması tesadüfi değildir. Tepe gibi "depdükçe" büyüyen bu toprakatlı mağara, Tepegöz'ün varlık kazandığı ve kişilik özelliklerini aldığı "kozmi k anne karnı"³⁸dır. Yozlaşma doğanın güç dengelerini ve düzenini bozmuş ve Tepegöz bebek, birey olma sürecinin kaynağı anne karnında değil bir mağarada büyümüşür.

Kişilik özellikleri soyla, toplumla ve toplumsal ilişkiler doğrultusunda ve- nilir. Kişiyi topluma bağlayan değerler Tepegöz varlık buluşu sırasında yıkıl- mış, kirlenmiştir. Doğa kendisine yapılan günahın öcünü en acımasız biçim- de alır. Kendi varlık alanına yabancılaşan bireyin yıkımı bütün insanlar etki- ler bir felaketler zinciri halindeedir. Tepegöz hikâyesi, insanı öz bakımından bozulan zavalılı bireyin neden olduğu olaylar zincirinin mlik bir boyut kazan- masıdır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde doğuştan yozlaşmış veya yozlaşmayı kalıt- sal olarak devam ettiren ikinci tip "Yalançı oğlu Yaltaçuk"tur. O, bu ismi ve bu ismin taşıdığı olumsuz nitelikleri kendi davranışları ile kazanamamıştır. "Ya- lançılık" ona babasından kalıtsal olarak geçmiştir. Dürüstlük, vefa, sadakat, yiğitlik gibi erdemlerle var olan Oğuz toplumu için, yalan kabul edilemez ve onaylanmayan bir kişilik özelliğidir.

Yalançı oğlu Yaltaçuk ismi, örtülü bir kimlik beyanı gibidir. Atlı göçebe kültürünün ölkü değerlerini temsil eden yiğit insanların arasından bireysel, toplumsal ve evrensel değerlerle çatışma içinde bir bireyin yer alması, top- lumsal dengenin sağlanması için gereklidir. Yalan – doğru çatışması şeklin- de ortaya çıkan, Oğuz töre ve yasalarına uymama, kağıttan ev gibi acı ve sert gerçekler karşısında dağılır. Bu aldatan tip, kendi trajik sonunu da hazırlamış olur.

"Yalan", kendi kendine değil, "yalan-doğru" mücadelesinin bir parçası olarak görülür. Yalançı oğlu Yaltaçuk bu ahlaki kuralın ihlalinin en bariz / en açık göstergesidir. Yaltaçuk'un kurdugu bütün hileler / yalanlar, kağıttan ev gibi acı ve sert hakikat karşısında dağılır. Ahlaki yasalar, Yaltaçuk'un ceza- landırılması sonucunu hazırlar. O'na uygulanan ceza maddi / fiziki bir ceza

değil; manevi bir cezadır. Ceza olgusu, bir nevi yasakların etki gücünü artırıcı bir işleve sahiptir. Yalançı oğlu Yaltaçuk, Beyrek'in / doğru'nun ayağına ka- panır, kılıcının altından geçer. Beyrek de onu bağışlar. Yalançı oğlu Yalta- çuk'un nişan yüzüğünün Beyrek'in oku ile parçalanması, yalana vurulan ilk darbedir. Yüzük gibi yalan/aldatma da bozulmuş, parçalanmıştır. Yozlaşan birey, kendi bireysel özünü de aldatan atasının mirasını taşıır. Bireysel mitin oluşmasında doğumu öncesinden başlayarak çocukluğu, yetiştirme tarzı ve ge- nelik mirasın etkisi görülür.

b) Toplumsal sürecin yozlaştırdığı tipler

Değerler noktasında başlangıçta ölkü değerleri/benimsenmiş değerleri temsil eden kahramanlar, bulundukları konumdan uzaklaştıkça hızlı bir bo- zuluma, dağılıma, çözüme yasarlar. Toplumsal süreç kahramanın tip olma sü- recinde aktif bir rol alır, zira "sadece insan toplumu kurmaz, aynı zamanda in- sanı kuran toplumdur, yani toplumsal eğitim yoluyla onu biçimlendirir."³⁹

Toplumsal değişimler ve gelişmeler içinde soylu amaç ve isteklere sa- hip kahramanların karşısında yer alan bu tipler, hayata yeni bir düzen vermek istekten mevcut varlık alanlarına da zarar verirler. Böylece düzenin / uyumun bozulmasında bir vasıta olan kahraman, kendisi ve çevresiyle çatışma içine girer. İnsanlar, "herkes gibi olma" ve "herkesten farklı olma"⁴⁰ eğilimlerine bir- likte sahiptirler. Bu iki eğilim arasında dengeyi kuramayan insanlar sosyal davranışlarına bu çatışmayı yansıtır. İnsanın doğası gereği ortaya çıkan bu gelişik durum, kendi akına ve duygularına göre davranan, kötü, kurnaz kahramanlar yaratır.

Türk toplumu içinde daima zararından korkulan ve küçümsenen "na- mert" insan tipi, bu toplumsal yönelimin en belirgin temsilcisidir. Mert tipten namert tipe geçiş süreci, ruhsal ve duygusal yönden etkisinde kalınan değiş- me ve bozulmayı işaret eder. Dürüst, doğru, iyi, yiğit, cesur, mert insan tipi- nin, yalançı, kurnaz, aldatan, namert insan tipine dönüşümü, maddi ve ma- nevi duyarsızlaşmanın sonucudur.

Bireysel bir derinlik kazanamayan, tek bir duygunun ve düşüncenin kuk- lası olan bu tiplerin, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden "Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boy" adlı hikâyede kıskançlık ve çekememezliklerinin sebep olduğu sonuç-

ları görürüz. Dirse Han namert çıkan kırk yiğidinin etkisiyle kendi oğlunu öldürür. Oğlunu vurması, kırk yiğide saygınlık kazandırmaz, onların çöküşünü hızlandırır. Vefa ve sadakat imgesi kırk yiğit, hem beylerine, hem de topluma ihanet ederler ve hikâyesinin üçüncü bölümünde namert olarak anılmaya başlarlar. Kırk yiğidin hayatı, zamanın akışı içinde yön kazanır, bu toplumsal ve psikolojik seyir sırasında düşünmeden atılan her adımla kötü sonuçları hazırlar. Kurtulmak için yaptıkları her hamlenin, daha çok batmalarını ve kendi kendilerini yok etmelerini hızlandıran bir işlevi vardır.

Türk insanının töresinde mert, yiğit, er sıfatları olumlu, örnek tip için; namert ise, kusurlu, kaypak, güvenilmez, gücünü ve zekasını toplumun zararına kullanan olumsuz, kötü insan tipi için kullanılır. Mert/yiğit, saygı ve memnuniyetle, namert ise endişe ve sakınma ile karşılanır. Kalıplaşmış bir tip olan namert tipi, aile ve toplum hayatında problem olarak değerlendirilir ve çatışmalara zemin olur.

Dede Korkut Hikâyeleri'nin üçüncü hikâyesinde adları geçen "Kısırça Yenge" ve "Boğazça Fatma" toplumsal sürecin yozlaştırdığı iki kadın tipidir. Bu iki kadın tipi, toplumsal dışlanmanın bireysel yozlaşmayı doğurmasının en dikkate değer örnekleridir. Doğurganlık – kısırlık çatışmasının tipleştirdiği Kısırça Yenge, biyolojik ve fizyolojik yapısının toplumsal değerlerle çatışmasının olumsuz yansımaları ile şekillenmiştir. Çocuk sahibi olmaması onun yüce değerleri temsil eden ölkücü kadından tipinden ayrışmasına sebep olmuştur. Bamsı Beyrek'in ona sesleniş Öğüz toplumunun kısır bir kadına bakışını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Boğazça Fatma ise, Öğüz toplumunun ahlaki kuralları bütününden sapmış, uzaklaşmış kadın tipidir. Cinsel eğilimlerinin esiri olan bu kadın, ölkücü kadının tipinin bağlılık, vefa, namus, sadakat, iffet gibi niteliklerine sahip değildir; bunları zaman içinde kaybetmiştir. İnsanı nitelikleri anlamlar ve değerler sisteminden yoksundur. O, adının başında "gebe hayvan"³³ anlamına gelen "Boğazça" sıfatı ve "kırk erkekle yatmış olma" gibi ahlaki dış davranışları ile cinsel eğilimlerinden kurtulamamış bir zavallıdır. O, vefa, bağlılık, sadakat gibi toplumun kadında olmasını beklediği niteliklerin dışında hareket eder.

Hikâyelerdeki diğer kadınlar, uğurlu, tekin, asil ve cesur tiplerdir. Can ve vıcılığı ve bilmeyen sevginin simgesidirler. İyi anne, iyi kardeş, iyi eş ve sev-

giliirdir. Anne olarak ocağın, varolanın, kökenin koruyucusudurlar. Onlar Öğüz dünyasının yaraşığı, Öğüz alemine layık kişilerdir. Kısırca Yenge ve Boğazça Fatma ise, bu nitelikleri taşımazlar. Onların yozlaşması kendi suçları değildir. Biyolojik / fizyolojik eksiklikleri ve zaafıları, toplumun onları dışlaması ile birleşir. Böylece toplumsal dışlanma, bireysel yozlaşmayı doğurur.

Sonuç

Dede Korkut Kitabı, Türk töresi, Türk yaratıcılığı, Türk duyusu ile Türk aile ve toplumsal anlayışının bir simgesi, Türk kültürünün ana dayanağıdır ve zihnidir. Sadık Tural'ın ifadesiyle "Destan, vesikânin yetersiz kaldığı yerde oluşan ebedileşmiş tarih, ortak hatıradır."³⁴ Bireysel, yerel ve evrensel gön-dergelere sahip olan Dede Korkut Kitabı, insana ve insan gerçeğine tutulan bir aynadır. Kimiksiz bir toplumu millet yapmaya yetecek etki ve güce sahip olan eser, yüksek seviyeli bir edebî metindir.

Dede Korkut Kitabı'nda bireysel değerler ve kolektif değerler dramatik aksiyonun sağlanmasında ölkü değerleri temsil ederler. Her ölkü değerinin bir karşı değeri vardır; edebî eser iki farklı ve zıt değer / gücün çatışması, sürekli yozlaşmasıdır. Hikâyelere baktığımızda, son metin halkası olan "İç Öğüzün Taş Öğüze Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy" hariç iyiyi, gücü, değerlerden gelen sesi, Öğüz'u temsil eden taraf kazanır. Anlatıcının da taraf tuttuğu evrensel insan tipi ve onun yaşamı etrafında şekillenen kavramlar ve simgeler ölküleşir.

İnsani kültürün estetik bir tahlili olan bu abide eserini, hayat gibi doğum hikâyesi ile başlayıp ölüm hikâyesi ile sona ermiş olması kanaatimce tesadüfi değildir. Yüksek değerlere sahip, boyutlu, gelişmiş bireylerden oluşan Öğüz toplumunun sembol isimlerinden Boğaz ilk hikâyede dualarla, adaklarla dünyaya gelir. Son hikâyede ise tip yaratma gelenegimizin en yüksek örneklerinden biri olan güc, azamet, yenilmezlik gibi ölkülerin sunumunda bir vasıta olan Bamsı Beyrek'in ölümü, "insanın toplumsal öz yapısı"³⁵nın, insan gerçeğinin bütünleşerek eseri şekillendirmesidir.

Oniki öykü birbirine derin bağlarla ve olay örgüleri ile bağlıdır; kahramanların öyküler arası geçişleri esere bütünlük kazandırır. Bireysel özellikler taşıyan kahramanların etrafında gelişen doğum, gençlik, evlilik, savaş, esaret,

34 Sadık Tural, *Tarhten Destana Akan Duyarlılık*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.,

ölüm ve bunlar karşısında alınan tavırlara bakılarak, eserde benimsenmiş değerleri temsil eden tematik güç (ülkü değer) ve olumsuzlanan özellikleri ve değerleri içeren karşı güç unsurları esas alınarak şöyle bir şematik sınıflama yapılabilir,³⁶

	Ülkü Değer	Ara Değer	Karşı Değer
Kişî Seviyesinde	Baş kişiler (Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Delî Durnalı vd.) Bayındır Han Dede Korkut	Karaçuk Çoban Kırık Yığıt Kırık kız	Tepedöğ Kâtiler Kâfir Kızları Kılbaş
Kavram Seviyesinde	Sevgi Vefa Yığıllık Doğurganlık Deneyim Düzen--Uyum Olması gereken	Alile Kardeşlik Otorite Bağıllık Zenginlik	Aldatma Yozlaşma Nameritlik Kısırlık Deneyimsizlik Kargaşa Olan
Simgesel Değer Olarak	Töre Dua Ağaç At Kurt Ad alma Su Ak çadır	Kızıl çadır Geyik	Beddua Doğan Kara çadır "Kara kaygulu" rüya

Dede Korkut Hikâyeleri'nin "şahıs kadrosu"³⁷, bireysel derinliğe ve hareketli bir kişilik yapısına sahip, değişime açık, elken nitelikli boyutlu tiplerdir. Hikâyelerin dünyası ülküleştirilmiş bir dünyadır. Türk insanının yaşama, dünyaya, olaylara bakışı meîin düzeyinde yansıtılır. Ülkü değerler, kişî seviyesinde baş kişiler (Boğaç Han, Salur Kazan, Bamsı Beyrek, Uruz Beg, Delî Durnalı, Kan Turalı, Yigenek, Basat, Emren, Segrek), ulu kişî tipinin temsilcisi Dede Korkut ve Oğuz'un dayanağı Bayındır Han tarafından temsil edilir. Ülkücü tiplerin kavram ve simgesel değer niteliklerine bakıldığında, ahlâk özellikleri, inançları, mantığı, dünya görüşü, değer hükümleri, gelenekleri, töresi ile bütün Oğuz toplumunun tespit edilebildiği görülür.

Hikâyelerdeki kişiler, eserin okuyucusuna veya dinleyicisine ulaştırmak

36 Ramazan Korkmaz, "Roman Tekniği Bakımından Kuyucaklı Yusuf", *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 1990, s. 177.

37 Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıs Kadrosu*, İstanbul, 1987, s. 604.

istediği mesajı, olaylar boyunca üslenen ve esere bu bakış açısından hizmet eden kimselerdir. Dede Korkut tipleri, Türk vatanının genişlemesini, ebedileşmesini kendi bireysel faydalarından önce görür ve üstün tutarlar. Topraktaki yaratma gücünün kişileşmiş değerleri olan Oğuz yığılları, duygusal ve kültürel yapılarımları ile "biz" hâline dönüşmüştür. Böylece eser "Biz kimiz?" sorusunun cevabını veren bir nitelik kazanmıştır.

Toplumdan bireye geçişi hızlandırarak, destekleyen, yaşama geçiren ve çabuklaştıran bu eserde insanlığın ortak noktaları meîinleşir ve insana verilen değer gözler önüne serilir. Dede Korkut Kitabı'na siren "Türk Ruh'u" ve eserler vasıtasıyla ölümsüzleşen bireysel, yerel ve evrensel niteliklere sahip "Türk İnsan Tipi" varlığımızın teminatıdır. Türk toplumunun yaşam normlarını koruyan ve bize ulaştıran bu millî kimlik belgemiz, eminiz sonsuza kadar bu işlevini başarıyla yerine getirecek ve Türk insanının yarınlarına ışık tutacaktır.

